

TEMA 7
EL CERCLE DE VIENA
(Ramon Cirera)

- Tema
- Exercicis
- Referències:
 - Bibliografia
 - Llocs web

TEMA 7

EL CERCLE DE VIENA

Ramon Cirera

7.1. La formació del Cercle.

El Cercle de Viena es va crear al voltant de Moritz Schlick el 1922, quan aquest va accedir a la càtedra d'Història i Filosofia de les Ciències Inductives de la Universitat de Viena (el que ara en diríem 'Filosofia de la Ciència'), càtedra prèviament ocupada per Mach, Boltzmann i Stöhr. El suport de la Facultat de Filosofia necessari perquè l'oferiment de la plaça es produís va ser obtingut gràcies als esforços de Hans Hahn, matemàtic profundament interessat en els fonaments filosòfics de la seva disciplina. Aquest formava ja des de 1907 juntament amb el físic Philipp Frank (posteriorment successor d'Einstein a Praga), i amb el sociòleg i economista Otto Neurath, el centre d'un grup de discussió, que es podria anomenar 'el primer Cercle de Viena', interessat en l'anàlisi i clarificació dels conceptes utilitzats a l'interior de les ciències, tasca sobre la qual els filòsofs de l'època no semblaven tenir res gaire interessant a dir. Schlick constituïa en certa mesura una excepció: posseïa una esplèndida formació en matemàtiques i física (es va fer doctor en ciències físiques el 1904 sota la direcció de Max Planck), però era tanmateix un filòsof en l'ampli sentit de la paraula. La seva activitat cobria tot l'àmbit, des de l'ètica i l'estètica fins als fonaments de les matemàtiques. Com a filòsof de la ciència va ser dels primers en entendre i escriure sobre les teories especial i general de la relativitat d'Einstein, amb qui sostenia relacions personals. Per altra banda tenia el mèrit als ulls vienesos de no pertànyer a la que Einstein anomenava "església filosòfica establerta dels kantians"¹, situació un punt heterodoxa que en feia un pensador relativament mal vist per l'establishment filosòfic, però que encaixava amb l'actitud bàsica comuna del grup vienès, que lligava l'empirisme de Mach amb la lògica matemàtica de Russell i el convencionalisme de Duhem i Poincaré. Aquesta última doctrina defensava que certes

¹*The Born-Einstein Letters*, Walker & Co., 1971, pàg. 18.

veritats (sovint veritats *a priori*) són verdaderes en virtut de certes convencions i no en virtut de cap realitat independent.

El grup de treball i discussió que Schlick va formar no incloïa gaires filòsofs en el sentit clàssic, però sí matemàtics i científics amb preocupacions filosòfiques, como Kurt Gödel o els ja citats Hahn i Neurath, i també filòsofs amb formació i orientació científiques, com Gustav Bergmann, Herbert Feigl, Viktor Kraft i Friedrich Waismann. Finalment Rudolf Carnap es va incorporar al grup, quan l'any 26 va ser nomenat professor a Viena,. Carnap era també un filòsof científic, amb una formació universitària a cavall entre la física i la filosofia i una sòlida formació lògica: havia llegit l'obra de Frege -de qui havia estat a més a més alumne a Jena- i estava ben familiaritzat amb la de Russell.

El Cercle es reunia el dijous a la tarda al seminari d'Schlick a la Boltzmanngasse i tenia com a imatge pública el *Verein* (associació) Ernst Mach. Tanmateix, la vida intel·lectual del Cercle anava més enllà i incloïa un bon nombre de reunions més o menys periòdiques a las quals assistia una audiència més àmplia. Per altra banda, hi havia agrupacions filosòfiques d'orientació similar a Berlín (liderada per Hans Reichenbach i Carl Hempel) i Varsòvia (a la que pertanyien Alfred Tarski i altres destacats lògics) amb els quals s'intercanviaven visites i s'editaven publicacions, com ara *Erkenntnis*, codirigida per Carnap i Reichenbach. Algunes vegades filòsofs d'altres països assistien a les reunions com a convidats. Aquest va ser el cas d'A. J. Ayer, Ernest Nagel i Willard Quine. Tot això fa que la qüestió de la pertinença o no al Cercle admeti diferents respostes segons el criteri que s'adopti. Karl Popper, per exemple, que sovintejava la perifèria del Cercle, no va assistir mai a las reunions que convocava Schlick i per això sempre va dir que no havia format part del Cercle de Viena.

7.2. La construcció lògica del món.

Quan Rudolf Carnap es va incorporar com a professor a la Universitat de Viena, ja havia escrit i publicat uns quants treballs filosòfics. Coneixia Schlick i tenia relació sobretot amb Reichenbach, amb qui compartia el propòsit de trobar una fonamentació experiencial a la ciència, i en especial a la física, que la deixés al marge de tota especulació metafísica. A aquest objectiu va dedicar-hi diversos treballs en els quals convivia influències neokantianes i convencionalistes. Aquesta etapa del seu pensament va culminar en *Der logische Aufbau der Welt* (*La construcció lògica del món*), el seu primer llibre llarg, que estava pràcticament acabat quan va arribar a Viena i que va publicar poc temps després. Així, tot i que l'*Aufbau* és el primer gran llibre del Carnap del Cercle, pertany en cert sentit a la seva etapa anterior. Malgrat alguns afegits wittgensteinians que no van aparèixer fins a l'última versió del llibre, *Der logische Aufbau* mostra en general el pensament d'un Carnap encara no influït pel *Tractatus*, obra que no havia llegit del tot abans de la seva etapa vienesa.

L'*Aufbau* ha passat a la història com l'última gran obra de la tradició fenomenista. El seu ideal és la reconstrucció del nostre coneixement del món, la ciència empírica, a partir de l'experiència immediata, si es vol, la *construcció* dels conceptes científics a partir d'aquesta experiència o també la *reducció* de tots els enunciats científics a enunciats que parlin exclusivament de l'experiència immediata. Presentat així, l'ideal sembla molt poc clar: cal explicar què s'entén per 'reconstrucció,' 'reducció' i 'experiència immediata.' Però es pot aclarir una mica si es recorda el programa construccionista lògic de Russell: el filòsof britànic volia construir els objectes físics, que abans havia considerat els *causants* de les dades dels sentits de l'observador (*sense data*), a partir justament d'aquests *sense data*, mitjançant alguna mena d'expedient matemàtic, tal vegada conjunts, format amb dades dels sentits o en general objectes de coneixement directe (*acquaintance*). Carnap segueix aquest camí fins al seu final més estricte. El *motto* del seu llibre és precisament una cita d'*Our Knowledge of External World*, de Russell: "La màxima suprema de la filosofia científica és aquesta: sempre que sigui possible, cal substituir entitats inferides per construccions lògiques." Russell considerava

aquestes paraules com una màxima destinada a minimitzar el risc epistemològic, a fi d'aconseguir una reconstrucció del coneixement tan segura com fos possible. Per a ell era una tesi *regulativa*. Carnap en fa una tesi *substantiva*. Proposa que és possible dur a terme la construcció de tots els conceptes científics els uns a partir dels altres de manera que el resultat en sigui una genealogia en la qual cada concepte trobi el seu lloc i tal que la base de la construcció es limiti a la pura experiència.

Aquest punt és essencial. L'esforç de l'*Aufbau* es bàsicament epistemològic. El llaç entre els conceptes ha de mostrar que últimament reposa en l'experiència immediata, en allò immediatament *donat*, que se situa —seguint la llarga tradició cartesiana, en el seu vessant empirista— en el domini del psiquisme propi, concretament en el que s'anomena vivències elementals, *Elementalerlebnisse*. Cadascuna consisteix en la totalitat de l'experiència viscuda en un moment determinat. És aquí on es troba, segons Carnap, la roca ferma on cal ancorar el coneixement, on es troba allò que dóna validesa a les nostres construccions científiques. En la mesura que aquestes no incorporin elements aliens a la seva construcció, les podem considerar dignes de confiança. L'*Aufbau* vol construir, o almenys donar el mètode per fer-ho efectivament, tots els conceptes científics a partir del donat mitjançant expedients lògico-matemàtics, que se suposa que no són problemàtics. No pretén que aquest procés sigui realment el que desenvolupen les persones en la formació dels seus conceptes. L'*Aufbau* no és un llibre de psicologia: no es proposa explorar la formació conceptual psicològica real, sinó oferir-ne una *reconstrucció racional*, és a dir, mostrar com s'hauria pogut derivar aquests conceptes a partir del donat.

És molt dubtós que la reconstrucció que Carnap busca pugui considerar-se realitzada. Els crítics s'han encarregat molt sovint de mostrar les insuficiències de l'obra. Tanmateix aquestes només marginalment disminueixen la seva grandesa: l'*Aufbau* és un esplèndid monument a l'enginy humà. Qui no hagi recorregut les seves pàgines no ha pogut adonar-se del que pot arribar a construir Carnap convincentment a partir d'una base tan estreta.

L'*Aufbau* és per tant en primer lloc un exercici d'epistemologia fenomenista: mostra (o vol mostrar) como tot el nostre coneixement pot reduir-se a discurs sobre l'experiència. És possible, però, veure'l sota altres perspectives. Els comentaristes l'han llegit en clau ontològica o semàntica. Carnap mateix va contribuir a la confusió presentant-lo, possiblement sota la influència de Wittgenstein, com una anàlisi semàntica del discurs científic sobre el món. Moltes lectures de l'*Aufbau* tenen interès. L'obra es troba en una cruïlla filosòfica i aquesta polivalència forma part del seu valor i la seva originalitat.

7.3. Wittgenstein i el Cercle

Schlick arribà a Viena amb el bagatge d'haver escrit un llibre important sobre teoria del coneixement, *Allgemeine Erkenntnislehre* (1918), on presentava tesis que en general consonaven amb l'actitud del grup vienès. Per Schlick conèixer no era experimentar sinó operar amb conceptes, o representacions simbòliques, i per tant una investigació sobre la naturalesa del llenguatge havia de ser d'una importància singular per a la comprensió dels problemes filosòfics. Aquesta perspectiva el predisposava a rebre la que hauria de ser la influència més important de la seva carrera filosòfica. Quan el 1922 Hahn va donar a Viena un seminari sobre el *Tractatus* de Wittgenstein, Schlick quedà fonament impressionat. El seminari, o més aviat la lectura i discussió de l'obra frase a frase, es va repetir, per suggeriment de Carnap, absent a la primera lectura, durant el curs 1926/27 a les reunions del Cercle del dijous a la tarda a la Boltzmanngasse; i precisament durant aquest curs, Schlick va aconseguir posar-se en contacte personalment amb l'elusiú autor de tan fascinant obra (Schlick havia estat intentant parlar amb Wittgenstein des de 1924). Tots els escrits posteriors de Moritz Schlick estan dominats per l'aclaparadora presència de les idees del geni vienès, de qui prengué bàsicament tres concepcions: 1) una explicació de les veritats lògiques i matemàtiques que descartava les veritats sintètiques a priori, permetent bandejar tota altra necessitat, és a dir, eliminant les pretensions metafísiques; 2) una explicació del significat dels enuncisats empírics, el verificacionisme; i 3) la concepció de la filosofia com a activitat.

Qualsevol coneixedor del *Tractatus* de Wittgenstein sap que de les tres concepcions anteriors, la 1) i la 3) hi estan clarament expressades. És raonable, però, que li sembli estrany afegir-hi el verificacionisme, que per tant mereix un cert comentari. En entrar en aquest tema, és útil distingir-hi entre dues versions: en primer lloc, l'anomenat *principi* de verificació, que estableix una forma de veure què és el significat d'un enunciat. Es pot condensar en la famosa sentència: "el significat d'una proposició és el seu mètode de verificació",² repetida a diversos escrits d'Schlick, Waismann i Wittgenstein. Una altra versió més dèbil proposa el verificacionisme solament com a *criteri*, considerant significatius només aquells enunciats que poden ser verificats. Ja es veu que la segona versió es desprèn de la primera però no a la inversa; també que l'ús antimetafísic del principi s'exerceix a través de la seva conseqüència, el criteri.

Ha estat sempre opinió unànime entre els membres del Cercle de Viena que el principi de verificació cal atribuir-lo a Wittgenstein³. A primera vista això sembla estrany, donat que ni el principi ni cap aproximació a ell són localitzables al *Tractatus*. Sovint i implausiblement, això ha estat vist com una mostra d'incomprensió i d'estretor de mires en la lectura vienesa de Wittgenstein. L'examen de les converses amb Waismann i de les *Philosophische Bemerkungen* (escrites durant els primers anys trenta) no permet mantenir més aquesta pobra opinió. Basant-s'hi, s'ha pogut fer palès que 1) el principi de verificació no és incompatible amb el *Tractatus*, i 2) el principi de verificació forma part coherent de les tesis mantingudes per Wittgenstein a l'època en què començava a posar en dubte algunes de les opinions que sustentava al seu primer llibre.

El principi hauria d'establir al *Tractatus* que tota proposició elemental és verificable. Però és sabut que en veritat, molt poques pistes ens hi són donades sobre què són exactament les proposicions elementals, i molt menys encara un exemple. Així és difícil de dir si la possibilitat de proposicions més enllà de tota verificació possible hi és

² Recordem que l'ús de la paraula 'proposició' de Wittgenstein no és l'estàndard contemporani.

³ Vegeu: Waismann, *Wittgenstein und der Wiener Kreis*, pàgs. 79 i 227; Kraft, *Der Wiener Kreis*, pàg. 27; Carnap, "Intellectual Autobiography", pàg. 45.

contemplada. De fet, per saber si una proposició és verdadera o falsa cal comparar-la amb la realitat⁴, és a dir, verificar-la. No se suggereix enlloc que hi pugui haver proposicions significatives que no es puguin verificar ni tan sols en principi. Més aviat, la línia de pensament sembla indicar que la comparació amb la realitat és realitzable per a tota proposició⁵. Però el *Tractatus* queda ben poc afectat per la inclusió del verificacionisme entre els seus principis, cosa que es pot veure a les tesis (*thesen*) de Waismann,⁶ que vénen a ser una reescriptura del *Tractatus* en clau verificacionista. Es comprèn que els membres del Cercle de Viena prenguessin el principi de verificació com un aclariment raonable de certs punts foscos del *Tractatus Logico-Philosophicus*.

Mentrestant, per a Wittgenstein, el principi de verificació era tanmateix un punt de pas en el camí de rebuig de les tesis de la seva primera filosofia. Si, com feia llavors, admetia l'atomisme lògic amb la conseqüent independència de les proposicions elementals⁷ i l'essencial harmonia entre llenguatge i realitat, la verificació d'una proposició no oferia cap mena de problema. Es tractava simplement de veure si els objectes, als quals els noms estaven enllaçats, estaven connectats com els seus noms ho estaven a la proposició. Més tard, però, abandonat l'atomisme, el que cal és saber per a una proposició dada quina mena de comparació admet amb la realitat. Donat que el nostre sistema de representació no té un lligam essencial amb el món, la forma com una proposició és capaç d'arribar-hi ha de formar part del seu significat, (per exemple, 'A és vermell' ha de ser comparat amb el camp visual, no amb el tàtil). Així, entendre una

⁴Wittgenstein, *Tractatus*, 4.05.

⁵Noteu també l'aire verificacionista de 4.063.

⁶Waismann, op. cit., apèndix B. Les tesis van ser escrites durant l'any 1930 (i modificades varies vegades) probablement amb la intenció de formar part del malaurat *Logik, Sprache, Philosophie* (que no es va publicar mai). En essència presenten les idees del *Tractatus* d'una forma més comprensible. A part d'això s'hi inclouen les noves idees verificacionistes. Les tesis van ser més d'un cop discutides al Cercle, sobretot durant l'any 31. Schlick i Waismann prengueren la tasca de defensar aferrissadament les idees wittgensteinianes amb resultats poc fructuosos (cf. Haller, "War Wittgenstein ein Neopositivist?", pàgs. 190-191, on es reproduïx un fragment d'una acta del Cercle. Hi són visibles tant el dogmatisme wittgensteinià de l'ala dreta com l'escepticisme de l'ala esquerra).

⁷Tal com s'entén al *Tractatus* de Wittgenstein, una proposició elemental afirma que cert estat de coses es dona. Una característica important de les proposicions elementals és la manca de complexitat lògica.

proposició és saber què s'esdevindria si fos verdadera i què si fos falsa, i resoldre aquesta qüestió equival a saber per a una proposició dada com sabríem si el que diu la proposició es dona o no. Reconèixer que una taca determinada té un color no és qüestió solament de fer coincidir la nostra impressió visual amb una imatge lògica mental (un pensament), ja que la possibilitat de fer-ho depèn de la nostra capacitat per utilitzar la sintaxi de les paraules de color, és a dir, de les regles que regeixen el seu ús per a un camp sensorial i no per a un altre. Per tant, la forma en què verifiquem la proposició està essencialment lligada amb aquestes regles. Per a una proposició dada, és justament el seu significat. (Per aquesta raó, a les *Philosophische Bemerkungen*, l'expressió 'l'ús dels signes' és preferida a 'la interpretació dels signes', més consonant aquesta última amb la visió abstracta del llenguatge del *Tractatus* que amb la tendència cap a l'ús concret del llenguatge que culminarà en les seves últimes obres. En els primers anys 30, però, el pas no estava completat). Vist això, cal notar que un cop resolta la qüestió per a les proposicions elementals, les proposicions moleculars es construeixen veritativo-funcionalment a partir de les primeres i l'estructura bàsica de la concepció de la lògica no queda amenaçada. Moltes tesis del *Tractatus* eren clarament en aquesta època encara mantingudes, i així les reberen Schlick i Waismann. A través d'ells dos, el principi es va estendre i va ser usat com a arma contra les afirmacions metafísiques, per a les quals òbviament no hi havia cap mètode de verificació i es consideraven per tant no significatives. De la mateixa manera que al *Tractatus*, les suposades veritats metafísiques no eren ni vertaderes ni falses, sinó *unsinnig*.

7.4. El Manifest del Cercle de Viena.

Tots els membres del Cercle compartien la voluntat de construir una filosofia científica. Aquesta actitud no era nova i no els distingia especialment d'altres filòsofs més clàssics com ara Husserl, tot i que el fet de disposar de l'instrumental lògic llegat per Frege i Russell permetia tant una metodologia científica més precisa com un empirisme més conseqüent i no intimidat per la posició epistemològica especial de les matemàtiques. Però contra el que normalment es diu, no tots els membres del Cercle

van quedar impressionats de la mateixa manera per Wittgenstein. Les idees del geni vienès van influir en els filòsofs del Cercle en diferent mesura. En el cas d'Schlick i Waismann es pot dir que van dominar el seu pensament. Per a Carnap van ser només relativament importants i per a Neurath com a molt transitòriament. Tots ells, tanmateix, compartien la mateixa actitud de ruptura amb la filosofia tradicional, la idea de estar encarnant el tomb o canvi de rumb filosòfic definitiu. Per a tots ells, la superació o bandejament de la metafísica, entesa en el sentit de filosofia tradicional o almenys de les parts de la filosofia tradicional que no tenien correspondència científica, eren tasques prioritàries. Neurath, sociòleg i activista polític, va ser responsable d'un aspecte històricament distintiu del Cercle en enllaçar aquesta actitud amb les variades propostes de renovació artística, cultural i social que es produïen a Europa durant els anys d'entre les dues grans guerres. El Cercle defensava segons Neurath el flanc filosòfic en aquella lluita per la transformació social i s'enfrontava amb els moviments conservadors, i també reaccionaris i irracionalistes, que brandaven metafísiques deutores de l'idealisme alemany. Al seu davant la filosofia científica representava una posada al dia dels ideals racionalistes il·lustrats, la versió filosòfica del socialisme i la defensa dels interessos de les classes treballadores. Hahn, Carnap i altres membres del Cercle feien costat a la posició de Neurath, mentre que el grup més proper a Schlick i Waismann no s'hi sentia gens còmode. Les ales esquerra i dreta del Cercle sostenien no només postures polítiques diferents: la discussió es reflectia també en discrepàncies teòriques. Davant de l'ortodòxia wittgensteiniana d'Schlick, que seguia considerant la filosofia, tot i la seva nova posició purament elucidativa, com a reina de les ciències, Neurath no acceptava un lloc diferenciats per a la filosofia, que havia de trobar-se en perfecta continuïtat amb la ciència (anticipant d'aquesta manera aquesta i moltes altres tesis popularitzades més tard per Quine).

El lligam que l'ala esquerra del Cercle defensava entre les posicions teòriques i la lluita política queda clarament expressat al manifest de 1929, *La concepció científica del món: el Cercle de Viena*. Otto Neurath, que va tenir un paper central en

la seva redacció, va proposar d'utilitzar l'expressió 'Cercle de Viena' amb la intenció d'aprofitar propagandísticament les belles associacions que despertava el nom de la capital austríaca. Carnap, Hahn i Neurath van dedicar el manifest a Schlick, per disgust d'aquest i escàndol de Wittgenstein.

Al manifest s'hi troba el reconeixement a Wittgenstein, però matisat: s'hi elogia la frase "Allò que es pot dir, es pot dir clarament", però mutilada de la seva continuació: "D'allò que no se'n pot parlar, cal guardar-ne silenci". Implícitament, aquest retall era una forma de guardar distàncies respecte les sentències místiques que omplen el final del *Tractatus*. De fet, Neurath sempre va mantenir importants reserves sobre les opinions filosòfiques de Wittgenstein. Ja sense entrar en els aspectes místics, la concepció del llenguatge vigent al *Tractatus* li semblà des d'un principi pura metafísica.

7.5. La discussió sobre els protocols.

Reserves semblants van aflorar ben aviat en relació a l'*Aufbau* de Carnap. El tast fonamentalista del projecte sencer li semblà a Neurath sospitós, mentre que l'apel·lació als *Erlebnisse* se li aparegué com una forma més de reviure la metafísica de l'inexpressable: les experiències elementals, com a donat, no admeten cap mena de caracterització conceptual (són prèvies a qualsevol elaboració). Per altra banda, el solipsisme, ni que sigui metodològic, és inoperant per construir una ciència intersubjectiva. Neurath va escriure una sèrie d'articles a començament dels anys trenta⁸ on defensava la posició que va anomenar 'físicisme'. El físicisme és en primer lloc científisme radical: "No hi ha filosofia amb els seus propis enunciats", és a dir, no hi ha veritats filosòfiques. Els enunciats amb sentit (no metafísics) pertanyen a la ciència. Ara bé, això no és suficient si conservem el terme 'filosofia' per indicar les nostres clarificacions conceptuals, com fa Schlick, seguint (relativament com hem vist) Wittgenstein. Cal prendre's seriosament la consideració de la metafísica com a absurd i abstenir-se d'elucidacions metafísiques prèvies.

⁸ "Physikalismus" i "Soziologie im Physikalismus".

Aquestes poden ser autènticament filosòfiques, és a dir, tractar del llenguatge i la realitat, i de l'adequació de l'un per descriure l'altra. La discussió de Wittgenstein al *Tractatus* és sobre una realitat nua, abans de ser descrita, una realitat *en si*. Considerar una tal realitat és per a Neurath pseudo-racionalisme, una forma de la metafísica (o de la filosofia, si es vol). Aquesta tracta amb absoluts, com Déu, la Raó o la Realitat. D'aquí la validesa il·limitada dels seus enunciats. És capaç d'obtenir enunciats necessaris o, com a mínim, independents del temps, enunciats la veritat dels quals és eterna, en contrast amb la incertesa i provisionalitat característiques dels coneixements que obtenen les ciències. La pretensió és que la filosofia es mou en terrenys inaccessible al coneixement científic, i aquesta és justament la primera afirmació que la concepció científica del món ha de desemmascarar. Parlar d'una realitat *en si* és en el millor dels casos inútil, ja que ens és inaccessible. En general, però, fer-ho és fins i tot perjudicial. Dóna peu als partidaris del plantejament metafísic a basar-hi una concepció de l'home i de la societat que la sostregui del tractament científic i inutilitzi els esforços que aquest realitza per tenir incidència en la vida. Cap realitat o cosa *en si* és acceptable des del punt de vista de Neurath. La mateixa noció de veritat és per a ell pseudo-racionalista: no hi ha cap veritat més enllà de l'acord general entre els científics d'una determinada situació històrica.

El xoc entre aquestes diferents posicions es va fer palès en la discussió dins del Cercle sobre els enunciats protocol·laris (*Protokollsätze*) o enunciats bàsics de la ciència, els enunciats que descriurien el protocol d'un científic que pren nota de les seves observacions. Schlick defensava una versió positivista que en feia enunciats incorregibles que es referien a l'experiència immediata. Neurath va proposar una concepció fisicista contrària a la cerca d'un fonament científic en enunciats que descriguessin incorregiblement el donat, entès com experiència fenomènica. Entre aquests dos pols, Carnap intentà reconciliar les idees de l'*Aufbau* amb una versió pròpia del fisicisme. Tanmateix, la força dels arguments de Neurath va portar Carnap a abandonar el seu fenomenisme inicial i a incorporar moltes de les idees del seu company de Cercle. No definitivament, però. Aviat Carnap va poder trobar una visió

original que li permetia salvar el lloc de la lògica i de les matemàtiques i la seva necessitat sense renunciar a les premisses bàsiques d'un cert físicisme: la perspectiva convencionalista característica de la seva *Sintaxi lògica del llenguatge*.

7.6. La sintaxi lògica del llenguatge

La *Logische Syntax der Sprache* és probablement l'obra mestra de Rudolf Carnap. Rarament s'ha vist així, tanmateix, a causa d'una conjunció de circumstàncies. En el moment de la seva aparició, només un petit i molt distingit grup de lògics posseïa la preparació necessària per assimilar-la, car utilitzava profusament els resultats més nous de Gödel i Tarski. El fet que molts d'aquests resultats formin part avui dia del programa d'un curs superior estàndard de lògica ha desplaçat la dificultat que l'obra presenta. Ara es tendeix a pensar que la *Logische Syntax der Sprache* no és més que una exposició i elaboració amb poca originalitat d'aquests resultats lògics i a passar-ne part alt el valor filosòfic, poc visible i només parcialment explícit en l'últim capítol, que característicament no estava previst a la redacció inicial. Tanmateix, la *Sintaxi lògica del llenguatge* representa el punt més alt de la carrera del seu autor i hi apareixen els aspectes fonamentals de la seva concepció filosòfica, que havia de dominar la filosofia americana durant les dues dècades següents.

La motivació més immediata de l'obra es troba en la importància filosòfica, sentida per Carnap, de salvar la necessitat dels enunciats lògics i matemàtics, i reconciliar-la amb les exigències de l'empirisme. Wittgenstein hi havia ofert una solució: els enunciats de la lògica –i podem afegir-li els de la matemàtica, si acceptem el logicisme de *Principia Mathematica*– són tautologies, enunciats que no diuen res del món, sinó que són producte del nostre sistema de representació, el nostre llenguatge. Però l'explicació de Wittgenstein de la naturalesa de la veritat lògica depenia d'una concepció metafísica del llenguatge, que no sintonitzava amb les idees físicistes de Carnap. Calia parlar de *llenguatges*, en plural. Ara bé, si pensem en un llenguatge com quelcom que es dóna en

el món, el seu estudi és el d'un fenomen empíric i en conseqüència les veritats de la lògica, fruit de les seves regles, passen a dependre de fets empírics.

Carnap va salvar el problema gràcies a una nova concepció que entenia els llenguatges com a càlculs. Un llenguatge es defineix donant el seu vocabulari i les seves regles de formació i transformació, i el seu estudi es pot emprendre sense tenir en compte cap consideració empírica. L'afirmació que un llenguatge és usat per determinats parlants és una afirmació empírica, que té interès probablement per a un lingüista, però no per al filòsof. A més a més, l'estudi d'un llenguatge així pot dur-se a terme seguint el mètode metamatemàtic de Hilbert, que tracta els signes i les fórmules prescindint totalment del seu significat, considerant-los exclusivament com signes que obeeixen certes regles de transformació. És immediat que en una concepció com aquesta quins enunciats són veritats lògiques (incloent-hi les matemàtiques) queda determinat pel llenguatge: són els teoremes del càlcul. Els enunciats lògics són tautologies com volia Wittgenstein, però no en virtut de propietats essencials del llenguatge i del món que s'hi mostren, sinó més prosaicament en virtut de les regles de formació i transformació que defineixen un llenguatge.

Per altra banda, aquesta noció de llenguatge és pluralista: hi pot haver llenguatges diferents amb diferents dispositius lògics. Cada llenguatge aporta una classe de veritats lògiques (i matemàtiques) amb la classe dels seus teoremes. Ja no es pot parlar de *el* llenguatge, ni de *la* lògica. D'aquí ve el seu *Toleranzprinzip*: "No volem imposar prohibicions, sinó acordar convencions [...] En lògica no hi ha moral. Cadascú pot construir la seva lògica, és a dir, la seva forma de llenguatge, com vulgui."

Una altra conseqüència important és metafilosòfica i comporta la distinció entre modes de parla material i formal, antecessora de la maniobra d'ascens ontològic que va fer famosa Quine. La distinció es dona en el discurs metalingüístic. Molt sovint, pensa Carnap, pensem que estem parlant de coses, quan en realitat estem parlant de signes lingüístics. Per exemple, si diem que tenir els ulls verds és una propietat, podem pensar que parlem de quelcom extralingüístic quan en realitat estem parlant sobre el llenguatge.

El que volem dir realment és que 'tenir els ulls verds' és un signe de propietat o, millor dit, un predicat del nostre llenguatge. En aquests casos, el mode de parla que ens porta a pensar que estem parlant del món extralingüístic és el mode de parla material, que correspon a un discurs metalingüístic poc conscient i en definitiva enganyós. El mode correcte de parla seria formal.

La idea de Carnap és que els enunciats filosòfics són precisament enunciats metalingüístics expressats en mode material. D'aquesta manera admet enunciats filosòfics amb sentit (contra Wittgenstein): dir que el temps és infinit en els seus dos sentits no és *unsinnig*. És un enunciat sobre el llenguatge de la física que diria en mode formal que en aquest llenguatge, tota expressió de nombre real positiu o negatiu pot ser usada com a coordenada temporal. Així la distinció entre modes de parla material i formal deixa un lloc a la filosofia i permet entendre l'afirmació carnapiana que la filosofia no és més que lògica de la ciència, sintaxi lògica del llenguatge de la ciència.

Agafem dues tesis filosòfiques: una que defensi que el temps és continu; l'altra que és discret. Són enunciats sobre el llenguatge de la ciència, com ja sabem. Però a més a més no són incompatibles. La raó n'és que Carnap les entén com a *propostes* i no com a tesis substantives. No poden ser tesis substantives sobre el llenguatge de la ciència, perquè no està fixat. Són propostes d'adopció d'un llenguatge científic.

Això li permet a Carnap una comprensió de la història de la filosofia que supera la desconfiança agressiva d'altres filòsofs positivistes. La filosofia clàssica conté una gran proporció de mite i de imatgeria prescindible. Però també considerables aspectes interessants. Es tracta en part de tesis científiques, sovint psicològiques. Però altres són ineludiblement filosòfiques. Aquestes cal veure-les com a propostes per a la comprensió i descripció de l'univers, incloent-nos-hi a nosaltres mateixos com descriptors de l'univers. El filòsof esdevé un expert en llenguatges: no un lingüista, sinó un tècnic en la construcció de llenguatges.

Això explica l'estranya aparença de la *Sintaxi lògica*. A primera vista es tracta d'un llibre que estudia les propietats formals, lògiques en sentit estricte, sintàctiques, d'alguns

llenguatges formals. Sembla doncs un llibre de lògica, com ho seria un manual d'ara. Si se l'entén així es perd allò que hi és fonamental: *Logische Syntax der Sprache* és un llibre de filosofia, però enormement especial, perquè inclou entre les seves tesis que la filosofia teòrica no és més que sintaxi lògica. La pretensió de Carnap és fer filosofia, amb l'avantatge de fer-ne de manera clara i exacta. La filosofia és doncs part del que es pot *dir* clarament (i no només *mostrar*), tot i que es troba en un nivell diferent del de la ciència. La postura sintàctica accepta l'observació de Wittgenstein que la filosofia ha d'estar per damunt o per sota de la ciència, però no al seu mateix nivell. Però en el *Tractatus* no hi quedava lloc per a la filosofia, que era reduïda a activitat. La filosofia de Carnap és en canvi una empresa teòrica, però no continua amb la ciència com pensaven Neurath i Quine: no ens informa de com és el món, sinó que parla exclusivament del llenguatge o llenguatges que utilitzem per parlar del món.

7.8. La ciència unificada i l'exili.

La perspectiva de Neurath va trobar aplicació pràctica en el concepte de *ciència unificada*. Aquesta idea es va convertir, en mans de Neurath, en el centre d'un moviment intel·lectual que va celebrar importants congressos i va emprendre la redacció d'una Enciclopèdia. Hi col·laboraven tota mena de filòsofs, de diversos corrents, units per la voluntat de construir una filosofia científica i de rebutjar la metafísica. En aquesta empresa enciclopèdica, Neurath va convertir la seva veu i la seva opinió en una entre moltes, donant prioritat a la consecució pràctica davant la puresa teòrica, com corresponia al seu projecte de transformació social. Ben aviat, tanmateix, no va ser possible dur endavant la tasca des de Viena. El clima polític va impedir que Neurath hi tornés ja en 1934. En 1936, Schlick va ser assassinat per Johann Nelböck, un antic alumne seu, mentre pujava la bella escala que a l'edifici principal de la Universitat de Viena porta a la facultat de Filosofia. En el posterior judici es va poder veure la situació i consideració dels membres del Cercle: l'assassí va ser tan sols condemnat a deu anys de presó -quan hagués pogut ser executat amb la llei a la

mà- sobre la base que la víctima propugnava un tipus de filosofia viciosa, i era per tant un perillós immoralista. Ja abans, en 1934 el *Verein Ernst Mach*, associació legal del Cercle de Viena, havia estat dissolt acusat d'activitats socialdemocràtiques. El Cercle, però, continuà les seves reunions, i Schlick s'esforçà en aconseguir una autorització per fundar una nova societat que succeís a la Ernst Mach, tot i que, per irritació de Neurath que llavors ja era fugit a Holanda, renuncià a fer ús del terme *Einheitswissenschaft* (ciència unificada) en el nom d'aquesta societat. Tot i l'assassinat del seu líder, el Cercle es continuà reunint fins a 1938, gràcies als esforços arriscats de Waismann, que finalment no va tenir més remei que emigrar amb l'annexió d'Àustria per part del III Reich. La revista *Erkenntnis* ja havia pres l'any anterior el camí de l'exili malgrat l'interès per part de Carnap en continuar publicant-la a Alemanya. La prohibició va ser deguda més que als seus continguts, quasi exclusivament teòrics amb molt poques excepcions, al posicionament polític i la raça del seu coeditor alemany Hans Reichenbach. Per part seva, Carnap ja havia marxat als Estats Units el 1936, després d'una estada a la Universitat alemanya de Praga. El Cercle de Viena havia passat a la història.

7.9. Conclusió

La influència intel·lectual del Cercle de Viena ha estat enorme. Per un costat, el seu llegat directament filosòfic ha estat molt gran. Contra la visió tradicional, que li atribueix una perspectiva uniformement verificacionista, cal veure que s'hi van gestar almenys tres posicions filosòfiques netament diferenciades i amb repercussions importants: el verificacionisme llegat per Wittgenstein a Schlick, el convencionalisme sintacticista de Carnap i el físicisme de Neurath. A Estats Units, amb una versió semàntica de les idees de la *Logische Syntax*, Carnap va dominar el panorama intel·lectual i va influir poderosament en filòsofs posteriorment centrals, com Montague, Kaplan, Kripke i Quine. Fins i tot s'ha vist, adequadament, la filosofia de Quine com

una síntesi de la de Carnap i la de Neurath.⁹ Però encara més, la ruptura filosòfica amb la tradició i la *tabula rasa* que en va resultar van ser responsables, juntament amb la ruptura que Heidegger va produir en el bàndol dels seus enemics, de la divisió filosòfica actual entre filosofies analítica i continental. Com hem vist, l'ascens al poder de les ideologies totalitàries va fer que els filòsofs animats per les idees del Cercle busquessin refugi en altres països, principalment Gran Bretanya i Estats Units. Això unit a la posició de privilegi que van gaudir els filòsofs idealistes en Alemanya i Àustria durant el període nazi i el fet que hi romanguessin posteriorment han configurat el panorama filosòfico-geogràfic actual. És molt notable i ben poc esmentada la importància que en aquesta configuració van tenir-hi les posicions polítiques dels primers filòsofs d'ambdós corrents.

⁹ Koppelberg, *Die Aufhebung der analytischen Philosophie*.

- REFERÈNCIES

- BIBLIOGRAFIA

- LLOCS WEB:

Entrada a la *Stanford Encyclopedia*:

<http://plato.stanford.edu/entries/vienna-circle/>

Breu exposició de les idees més destacades d´Schlick:

<http://www.philosophyprofessor.com/philosophers/moritz-schlick.php>

Breu exposició de les idees més destacades de Carnap:

<http://www.philosophyprofessor.com/philosophers/rudolf-carnap.php>

Entrada a *The Internet Encyclopedia of Philosophy*:

<http://www.iep.utm.edu/c/carnap.htm>

Activitats de la *Vienna Circle Foundation*:

<http://viennacirclefoundation.nl/>